

TRÉ ÁRSINS 2006

Gráösp *Populus x canescens*

(Aiton 1789) Smith 1804 (pro sp.) [*P. alba* x *P. tremula*]

Tré ársins 2006 er gráösp sem stendur í garðinum að Austurgötu 12 í Hafnarfirði. Flestir grasafræðingar telja gráösp vera blending á milli tegundanna silfuraspar (*Populus alba* L.) og blæspar (*Populus tremula* L.). Þessi blendingur er mjög breytilegur og líkist foreldrunum mismikið en gráösp er frjó, þannig að hún getur víxlast aftur við silfuraspir og blæspir, sem gerir það að verkum að enn erfiðar verður að greina á milli tegunda og tegundablendinga. Silfurösp og blæösp verða yfirleitt 15 til 20 metra háar, við bestu skilyrði, en gráöspin verður mun hærri eða oftast um 30 metrar en einstaka tré verða allt að 40 metra há. Almennt eru gráaspir einstofna og stórvaxin tré með mjög breiða krónu.

Það sem er einna áhugaverðast við gráöspina eru laufblöðin, sem eru dökkgrágræn á efra borði en hvítgrálóhærð á neðra borði. Ársprotar og blaðstilkar eru einnig lóhærðir í byrjun. Þar sem um er að ræða tegundablending, eru laufblöðin afar breytileg á milli einstaklinga eða klóna af gráöspum. Einstaklingar sem eru með hærri hlutfall af blæösp í erfðafninu eru ekki eins gráleitir og þeir einstaklingar sem hafa hærri hlutfall af silfurösp í sér. Laufblöðin eru ekki eingöngu breytileg hvað varðar blaðlit heldur einnig mjög breytileg í lögun blaðanna. Laufblöðin eru ýmist þríhyrnd, egglega eða kringlótt og að jafnaði óreglulega gistennt eða gróftennt en þó ekki sepótt. Lengd blaðanna er á bilinu 2 til 13 cm.

Börkurinn er grár og sléttur á ungum trjám en með aldrinum verður hann hrufóttur og með lóðréttum breiðum sprungum líkt og á gömlum eikartrjám.

Gráaspir setja út mikið af rótarskotum en þó ekki í sama mæli og blæaspir. Oft koma upp margir stofnar á einni og sömu rótinni, sem vex í beinni línu út frá trénu og þá gerist það oft að öll röðin fellur á hliðina ef stormur skellur þvert á röðina á meðan trén eru enn lafuguð. Gráaspir eru almennt frekar óstöðugar vegna þess hve krónumiklar þær eru og vegna þess hve rótarkerfið er veigalítið.

Gräösp er all útbreidd trjátegund í Vestur- og Mið-Evrópu. Gráaspir vaxa villtar í 22 Evrópulöndum. Útbreiðslusvæðið nær í vestri frá Írlandi, Englandi, Frakklandi og Spáni, austur um alla Mið-Evrópu, til Tyrklands, Íran, Afganistan og þaðan áfram um suðurhluta Rússlands og allt austur til vesturhluta Kína. Danmörk er hið eina af Norðurlöndunum þar sem gräösp vex villt. Líklegt er að þessi mikla útbreiðsla tegundarinnar sé að einhverju leyti af mannavöldum, því t.d. er talið að hún hafi borist fyrst til Englands á 17. öld, sem trjáplöntur, sem gróðursettar voru við hallir og kastala.

Gräösp er afar sjaldgæf trjátegund á Íslandi því fyrir utan þessa gräösp í garðinum að Austurgötu 12 eru aðeins fjórar aðrar gráaspir í Hafnarfirði en þær eru í Hellisgerði. Í Reykjavík eru tvær eða þrjár

gráaspir í Grasagarði Reykjavíkur í Laugardal og tvær eða þrjár eru í Þingholtunum, sú stærsta í garðinum við Bergstaðastræti 34. Á Akureyri er ein gräösp. Fyrir 60 árum voru gráaspir nokkuð algengar í Reykjavík en síðan hafa þær nær allar verið felldar eða þær hafa fallið um koll í illviðrum.

Tré ársins 2006 var útnefnt við hátíðlega athöfn í garðinum að Austurgötu 12, laugardaginn 26. september 2006, í tengslum við aðalfund Skógræktarfélags Íslands, sem haldinn var í Hafnarborg í Hafnarfirði dagana 26. og 27. september. Fjölmenni mætti í athöfnina sem fór fram í blíðskaparveðri. Eigendur hússins tóku á móti gestum með veglegum veitingum. Formaður Skógræktarfélags Íslands, Magnús Jóhannesson, færði fulltrúa eigenda lóðarinnar, Birnu Loftsdóttur, viðurkenningarskjal af þessu til efni. Við athöfnina var tréð hæðarmælt og reyndist það vera 11,10 metrar á hæð en mjög erfitt er að hæðarmæla það vegna vaxtarlags þess. Tréð er afar krónumikið og er krónan um 10 metrar að þvermáli þar sem hún er breiðust. Tréð skiptist í brjósthæð

FYRRI SÍÐA: Tré ársins 2006, við athöfnina 26. september 2006, horft til nordurs í átt að Reykjavíkurvegi.

Mynd: Árni Þ. Þórólfsson (ÁÞÞ)

AÐ NEÐAN T.V: Hrífður börkurinn minnir á hin blíðu hraun Hafnarfjarðar. Mynd: ÁÞÞ

AÐ NEÐAN T.H: Lauf gráaspar. Mynd: ÁÞÞ

Gräösp er afar sjaldgæf trjátegund á Íslandi því fyrir utan tré ársins eru aðeins 10-12 gráaspir á höfuðborgarsvæðinu og ein á Akureyri.

Veggurinn sem bjargaði trénu. Mynd: ÁPP

Birna Loftsdóttir, fulltrúi eiganda lóðarinnar að Austurgötu 12, tekur við heiðurs skjali frá Magnúsi Jóhannessyni formanni Skógræktarfélags Íslands. Mynd: ÁPP

(130 cm frá jörðu) í tvo álíka svera stofna, sem eru um 160 cm að ummáli og 45 cm í þvermál. Í 60 cm hæð frá jörðu er þvermál trésins 54 cm og ummálið er 200 cm.

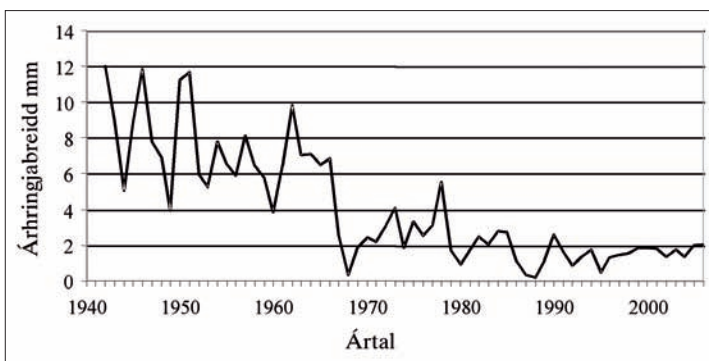
Þann 22. desember árið 1972 skall á mikið óveður á suðvestanverðu landinu en þá var um tíma mjög hvasst í Hafnarfirði af vestsuðvestan sem er afar sjaldgjæft. Í þessu óveðri lagðist tréð á hliðina en hár steypdur veggur, sem afmarkar garðinn að ofanverðu, varð því til bjargar.

Engar heimildir eru til um uppruna og aldur trésins. Ýmsir telja að það hafi verið gróðursett sumarið 1922 af Geir Zoëga útgerðarmanni og hann hafi fengið þessa gráösp í gróðrarstöð Einars Helgasonar en margt bendir þó til þess að svo hafi ekki verið.

Húsið að Austurgötu 12 var byggt árið 1872 af Ólafi Jónssyni borgara. Árið 1883 kaupir Jörgen F. F. Hansen það af dánarbúi Ólafs en Jörgen var danskur kaupmaður í Hafnarfirði. Jörgen bjó í húsinu þar til hann selur það árið 1914 til útgerðarfyrirtækisins A.D. Birrel Ltd. frá Liverpool á Englandi. Þetta fyrirtæki byggði síðan fiskverkunarhús við Strandgötuna fyrir framan húsið að Austurgötu 12. Geir Zoëga útgerðarmaður kaupir síðan húsið um árið 1920. Geir bjó aldrei í húsinu heldur notaði það undir skrifstofur en hann hóf útgerðarrekstur og fiskvinnslu í Hafnarfirði árið 1920. Þar sem honum gekk erfiðlega að fjármagna reksturinn tók hann á það ráð að leigja

til landsins sex togara frá Hull á Englandi árið 1924 af fyrirtæki sem hét Hellyer Bros Ltd. Þetta fyrirtæki var með útgerðarstarfsemi í Hafnarfirði, í samvinnu við Geir, til ársins 1929. Árið 1926 fer Loftur Bjarnason í samstarf við Geir og saman stofna þeir Fiskverkunarstöð Lofts og Zoëga árið 1929 og kaupa þá fiskverkunarstöðina sem A.D. Birrel Ltd. reisti við Strandgötuna. Loftur Bjarnason bjó í húsinu að Austurgötu 12 frá árinu 1926 til ársins 1948. Árið 1945 stofna Loftur Bjarnason og Vilhjálmur Árnason útgerðarfyrirtækið Venus hf. sem í dag heitir Fiskveiðafélagið Venus hf. en það fyrirtæki á húsið og lóðina að Austurgötu 12 en fyrirtækið er í eigu afkomenda Lofts og Vilhjálms.

Með því að rannsaka áhringi trjáa er hægt að komast nærri um aldur þeirra. Á norðlægum breiddargráðum mynda allar trjátegundir áhringi í viði sínum. Vegna þess að trén fara í dvala fyrir hvern vetur þá fær hver einasti áhringur sitt eigið fæðingarár. Þannig er vöxtur síðasta sumars í fyrsta áhring fyrir

ir innan borkinn og elsti áhringurinn inni við kjarna trésins. Til þess að telja áhringina þarf að taka borkjarna úr trjánum með sérstökum áhringjabor. Sýnin eru síðan skoðuð í sérstökum tækjabúnaði þar sem m.a. er hægt að telja fjölda áhringja og breidd þeirra. Þann 2. nóvember 2006 mætti dr. Ólafur Eggertsson jarðfræðingur í garðinn að Austurgötu 12 en Ólafur er sérfræðingur í áhringjarannsóknum hjá Rannsóknastöð Skógræktar ríkisins á Mógilsá. Ólafur tók tvö borsýni í 60 cm hæð frá jörðu. Á línuritinu sést að innsti áhringurinn úr borkjarnanum er frá árinu 1942 en annar borkjarninn sem Ólafur tók náði alveg inn að merg trésins og hann reyndist vera frá árinu 1940. Það er því fullvíst að tréð er gróðursett fyrir árið 1940. Ólafur telur það líklega hafa verið gróðursett árið 1930 eða rétt eftir það vegna þess hve áhringirnir eru breiðir í fyrstu. Í áruna rás hefur verið fyllt upp að trénu með jarðvegi þannig að ljóst er að það hefur staðið nokkru neðar þegar það var gróðursett. Það hefur síðan tekið tréð nokkur ár að vaxa upp í þá hæð, sem í dag er í 60 cm hæð frá jörðu.

Þegar stærsta gráöspin í Helliggerði er skoðuð nánar, en hún stendur alveg við tjörnina í garðinum, sést að hún er sláandi lík öspinni á Austurgötunni og það sama á við um öspina við Bergstaðastræti 34. Það er því mjög líklegt að þessar gráaspir séu allar af sama klóni og hafi allar komið hingað til lands með sömu sendingunni. Jóhann Pálsson, fyrrverandi garðyrkjustjóri Reykjavíkurborgar, skoðaði gráöspina við Bergstaðastræti 34 með Hákonni Bjarnasyni, fyrrum skógræktarstjóra, árið 1985. Hákon sagði þá Jóhanni að þessi gráösp hefði komið hingað til lands árið 1932 frá *Hjortsø Planteskole* í Svebølle sem er lítill bær á Vestur Sjálandi í Danmörku. Þetta sama ár 1932 útskrifaðist Hákon Bjarnason sem skógræðingur frá danska landbúnaðarháskólanum og varð þar með fyrsti Íslendingurinn til að ljúka háskólaprófi í skógræði.

Líklegt verður að teljast að gráöspin í garðinum að Austurgötu 12 sé komin úr gróðrarstöð Einars Helgasonar en hann flutti inn töluvert af gráöspum árið 1932. Einar setti gróðrarstöð sína, við Laufásveginn í Reykjavík, á stofn árið 1899 og rak hana til

Fjöldmenni mætti við athöfnina. Mynd: ÁPP

ársins 1959. Einar var lærisveinn Georg Schierbeck landlæknis sem segja má að sé upphafsmaður trjáræktar hér á landi og flutti inn fjöldan allan af trjátegundum sem hann reyndi m.a. í Bæjarfógetagarðinum, við Aðalstræti í Reykjavík, þar sem áður var kirkjugarður. Árið 1914 skrifaði Einar Helgason að garðurinn væri sá tilkomumesti á landinu en í dag stendur aðeins eitt tré eftir af þeim trjám, sem Schierbeck gróðursetti, en það er silfurreynirinn, sem hann gróðursetti árið 1884. Schierbeck flutti inn mikinn fjölda trjáplantna frá Danmörku árið 1883. Einar, sem var garðyrkjustjóri Reykjavíkur, hafði víðtæk áhrif á íslenska garðyrkju og gerði tilraunir með fjölmargar trjátegundir sem hann flutti inn frá Danmörku. Sumarið 1926 gerði Málfundarfélagið Magni tilraun til að gróðursetja grenitegundir í Helliggerði, sem Ingvar Gunnarsson kennari í Barnaskóla

Óli Valur Hansson garðyrkjuráðunautur heldur á grein af tré ársins 2006. Mynd: ÁPP

Hafnarfjarðar sá um, en Ingvar var fyrsti formaður Skógræktarfélags Hafnarfjarðar. Þessar greniplöntur voru fluttar inn frá Danmörku og lang líklegast að Einar Helgason hafi flutt þær inn. Ingvar gerði tilraunir með margar trjátegundir í Hellisgerði, á árunum 1926 til 1939 og hefur örugglega fengið plöntur úr gróðrarstöð Einars. Mestar líkur eru á því að gráaspirnar í Hellisgerði séu komnar frá Einari og hafi verið gróðursettar árið 1932. Það er einnig mjög líklegt að gráöspin í garðinum að Austurgötu 12 sé komin frá Ingvari og það hafi verið Loftur Bjarnason sem gróðursetti hana árið 1932 en Loftur var félagi í Málfundarfélaginu Magna og bjó í húsinu á þessum tíma.

Á línuritinu á bls. 8 sést að skyndilega dregur úr vexti trésins árið 1968 sem bendir til þess að tréð hafi orðið fyrir miklu áfalli það ár. Árið 1967 var fiskverkunarhús það, sem A.D. Birrel Ltd. reisti við

Strandgötuna, rífið og svo nefnt Venusarhús byggt í staðinn. Líklega hefur orðið eitthvert jarðrask við þessar framkvæmdir sem hefur skaðað tréð.

Gráöspum er fjölgað á svipaðan hátt og blæöspum, þ.e. ýmist með rótarbútum, sumargræðlingum eða með vefjarækt. Sumarið 2003 fékk Skógræktarfélag Hafnarfjarðar Þuríði Yngvadóttur líffræðing til þess að vefjarækta gráaspir af öspinni úr garðinum að Austurgötu 12. Plönturnar hafa síðan verið í uppeldi hjá Gróðrarstöðinni Þöll ehf. sem er í eigu Skógræktarfélags Hafnarfjarðar og er við Kaldárselsveg í Hafnarfirði. Síðasta sumar voru gróðursettar nokkrar gráaspir úr þessari ræktun í sérstakan reit til varðveislu hafnfirskis trjáerfðaefnis í Höfðaskógi við Hvaleyrarvatn. Næsta sumar munu fyrstu gráaspirnar úr þessari ræktun verða til sölu hjá Gróðrarstöðinni Þöll ehf.

eftir Árna Þorgrím Þórólfsson

Skógfræði og landgræðsla við Landbúnaðarháskóla Íslands

Síðastliðið haust hóf Landbúnaðarháskóli Íslands á Hvanneyri að kenna skógfræði og landgræðslu til BS og MS gráðu.

Um er að ræða þriggja ára nám, þar sem lögð er áhersla á að veita nemendum traustan vísindalegan grunn og um leið að búa þá undir störf sem fræðimenn, stjórnendur eða sjálfstæðir atvinnurekendur. Boðið er upp á fjarnám og sjálfstæð MS verkefni. Áhugasömum er bent á að hafa samband við kennsluskrifstofu Landbúnaðarháskólans eða brautarstjóra Skógfræði og landgræðslubrautar, **Bjarna Diðrik Sigurðsson** (bjarni@lbhi.is) til að fá frekari upplýsingar.

Sjá einnig vef skólans

www.lbhi.is

Skógræktarfélag
Reykjavíkur

